

שלוש עשרה מידות הרחמים
מבוסס על שיעורו של רב מנחם ליבטג
הרב מואיז נבון

ויעבר ה' על פניו ויקרא

ה' ה' אל רזוים וזוזון ארף אפים ורב זוסד ואמת נצר זוסד לאלפים נשא עון ופשיע וזוטאה ונקה

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יז עמוד ב

ויעבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר, מלמד שנתעטר הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין - יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם. ה' ה' - אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. [רש"י (ה' ה')] - מדת רחמים, אני מרחם קודם שיחטא, ואני מרחם אחר שיחטא, אם ישוב. אל רחום וחנון, אמר רב יהודה: ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם [רש"י - שאם יזכירו ישראל בתפלת תעניתם - אינן חוזרות ריקם], שנאמר + שמות לד+ הנה אנכי כרת ברית [רש"י - על האמור למעלה {13 מידות}].

[רבינו] בחיי שמות פרק לד פסוק ו

על דרך הפשט המדות האלו מדות המלך אצל העם, ... ויתנהג עמהם לפני משורת הדין, ויצטרך ג"כ שיעשה משפט ושיתנהג לפעמים במדת הדין, ... וצריך אתה לדעת כי כל המבין שלש עשרה מדות ויודע פירושו וקרונו ומתפלל בהם בכוונה, אין תפלתו חוזרת ריקם, אלא אם כן היו בידו עבירות שמעכבות זה, והנה בזמן הזה שאנחנו שרויים בגלות ואין לנו כהן גדול לכפר על חטאתינו, ולא מזבח להקריב עליו קרבנות, ולא בית המקדש להתפלל בתוכו, לא נשאר לנו לפני ה' בלתי אם תפלתנו וי"ג מדותיו, ומתוך י"ג מדות אלה למדנו סדרי תפלה ובקשת רחמים מאת אדון הכל יתעלה.

ר' אברהם בן יעקב סבע בספר "צרו המור" [גירוש ספרד ופורטוגל]

הרי אנו רואים פעמים בעוונותינו שאנו מתעטפים בטלית (ואומרים י"ג מידות) - ואין אנו נעניין, אבל הרצון (של ה') שכל זמן שישראל עושין כסדר הזה שאני עושה: לרחם ולחנן דלים, ולהאריך אפים, ולעשות חסד אלו עם אלו, ולעבור על מידותיהן, אז הן מובטחים שאינן חוזרות ריקם. אבל אם הם (ישראל) אכזריים ועושי רשעה, כל שכן שבהזכרת י"ג מידות הן נתפסין.

"מאור ושמש", רבי קלונימוס אפשטין [מאה ה-19 פולין]

[בשם הגאונים] ונראה שמפני כך הלכה פסוקה שאין הי"ג נאמרים רק **בציבור** כשיש מנין, ולא ביחידות, מפני שאין תלויה באמירה לבדה, רק בהעשיה - אם עושין המידות הנ"ל. והנה בציבור כשיש מנין, אזי בכל אחד נמצא איזה מדה מ"ג מידות, בזה מדה רחום, בזה מדה חנון, בזה מדה ארך אפים, בזה רב חסד, אזי קורא אני שפיר "כל זמן שבני יעשו כסדר הזה אני מוחל וכו' לאפוקי ביחיד.

~ טקסט: ממתן תורה עד ליום הכיפורים ~

שמות פרק יט

(א) בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני: ... (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מפל העמים כי לי כל הארץ: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת פהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל: (ז) ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו יקוק: (ח) ויענו כל העם יחדו ויאמרו: כל אשר דבר יקוק נעשה וישב משה את דברי העם אל יקוק:

שמות פרק כ

(א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: ס (ב - ג) אנכי יקוק אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: (ד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ: (ה) לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יקוק אלהיך [1] אל קנא [2] פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי: (ו) [3] ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי: ס (ז) לא תשא את שם יקוק אלהיך לשוא כי [4] לא ינקה יקוק את אשר ישא את שמו לשוא: פ (ח) זכור את יום השבת לקדשו: (ט) ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: (י) ויום השביעי שבת ליקוק אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: (יא) כי ששת ימים עשה יקוק את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בס וינח ביום השביעי על כן ברכך יקוק את יום השבת ויקדשהו: ס (יב) כבוד לא תנאף ס לא תגנב ס לא תענה ברעך עד שקר: ס (יד) לא תחמד בית רעך ס לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך: פ ... <פרשת משפטים: פרטי הברית> ...

שמות פרק כג

(כ) הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי: (כא) השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו כי **[5] לא ישא לפשעכם** כי שמי בקרבן: (כב) כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר ואיבית את איביך וצרת את צרריך: ...

שמות פרק כד

(א) ואל משה אמר עלה אל יקוק אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחיתם מרחק: (ב) ונגש משה לבדו אל יקוק והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו: (ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי יקוק ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר יקוק נעשה: (ד) ויכתב משה את כל דברי יקוק וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשניים עשר שבטי ישראל: (ה) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים ליקוק פרים: (ו) ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זרק על המזבח: (ז) ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר יקוק נעשה ונשמע: (ח) ויקח משה את הדם ויזרק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת יקוק עמכם על כל הדברים האלה: (ט) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנות הספיר וכעצם השמים לטהר: (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו: (יב) ויאמר יקוק אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלהים: ... (יד) ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר והיה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה: **פ** ... <פרשת תרומה / פרשת תצווה / חלק ראשון של כי תשא>

שמות פרק לב

(א) וירא העם כי בשש משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו: ... (ז) וידבר יקוק אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים: (ח) סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלונך מארץ מצרים: (ט) ויאמר יקוק אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא: (י) ועתה הניחה לי **[6] ויחר אפי בהם** ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: ... (יא) ויחל משה את פני יקוק אלהיו ויאמר למה יקוק יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכת גדול ובגד חזקה: (יב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: (יג) זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בן ותדבר אלהים ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם: (יד) וינחם יקוק על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: **פ** ... (טו) והיה כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך <מידו> מידיו את הלחת וישבר אתם תחת ההר:

1

תלמוד בבלי מסכת שבת דף פז עמוד א

ומנלן דהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו - שנאמר + שמות לד + "אשר שברת" [רש"י אשר=אישור] ואמר ריש לקיש: יישר כחך ששיברת.

... (כו) ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי ליקוק אלי ויאספו אליו כל בני לוי: (כז) ויאמר להם כה אמר יקוק אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרבו: (כח) ונעשו בני לוי כדבר משה ויפל מן העם ביום ההוא כשלושת אלפי איש: (כט) ויאמר משה מלאו ידכם היום ליקוק כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה:

2

(ל) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יקוק אולי אכפרה בעד חטאתכם: (לא) וישב משה אל יקוק ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב: (לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא **מספרך** אשר כתבת: (לג) ויאמר יקוק אל משה מי אשר חטא לי אמחננו מספרי: (לד) ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביזום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם: (לה) ויגף יקוק את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן: **ס**

שמות פרק לג

(א) וידבר יקוק אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה: (ב) ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הפנעני האמרי והחתי והפריזי החוי והיבוסים: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש כי **לא אעלה בקרבך** כי עם קשה ערף אתה **פן אכלך בדרך**:

שמות כג: (כ) הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי: (כא) השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבן:

(ד) וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו : (ה) ויאמר יקוק אל משה
 אומר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתך ועתה הורד עדיך מעליך
 ואדעה מה אעשה לך : (ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב : ...
 (יב) ויאמר משה אל יקוק ראה אתה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר
 תשלח עמי ואתה אמרת ידעתך בשם וגם מצאת חן בעיני : (יג) ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך
 הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמד הגוי הזה : (יד) ויאמר פני ילכו
 והנחתי לך : (טו) ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה : (טז) ובמה יודע אפוא כי מצאתי
 חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה : פ
 (יז) ויאמר יקוק אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם :
 (יח) ויאמר הראני נא את כבודך : (יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יקוק לפניך
 וחנתי את אשר אחו ורחמתי את אשר ארחם :

רש"י בראשית פרק א פסוק א ברא אלהים - ולא אמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראתו
 במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, היינו דכתיב
 (להלן ב ד) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים :
 (כ) ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי : (כא) ויאמר יקוק הנה מקום אתי
 ונצבת על הצור : (כב) והיה בעבר כבדי ושמתך בנקרת הצור ושפתי כפי עליך עד עברי : (כג)
 והסרתי את כפי וראית את אחרי ופני לא יראו : ס

שמות פרק לד

(א) ויאמר יקוק אל משה פסל לך שני לוחות אבנים פראשנים וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר
 היו על הלוחות הראשנים אשר שברת : (ב) והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל הר סיני ונצבת לי שם
 על ראש ההר : (ג) ואיש לא יעלה עמך וגם איש אל ירא בכל ההר גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול
 ההר ההוא : (ד) ויפסל שני לוחות אבנים פראשנים וישפם משה בבקר ויעל אל הר סיני כאשר צוה
 יקוק אותו ויקח בידו שני לוחות אבנים : (ה) וירד יקוק בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יקוק : (ו)
 ויעבר יקוק על פניו ויקרא יקוק יקוק אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת : (ז) וצר חסד
 לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקח לא ינקח פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל
 רבעים : (ח) וימהר משה ויקד ארצה וישתחו :

לוחות ראשונים	לוחות שניים	משמעות המידות החדשות
אל קנא	אל רחום וחנון	
ויחר אפי	ארך אפים	
ועשה חסד לאלפים לאהבי	ורב חסד ואמת	מאפשר רשע וטוב לו (לא רק לאוהבי). אמת נחוץ כנגד החסד לשם צדק.
לא ישא לפשעכם	וצר חסד לאלפים	נצירת תגמול מאפשר "צדיק רוע לו"
לא ינקח	נשא עון ופשע וחטאה	ה' מוחל
לא ינקח	ונקה לא ינקח	רש"י: ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקח לשאינן שבים :
פקד עון אבות על בנים ... לשנאי	פקד עון אבות על בנים	רש"י: כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם [ר' ליבטג: בראשונים-ה' מעניש 4 דורות, בשניים- ה' מחכה לתשובה 4 דורות]

(ט) ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני **ולך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף** הוא וסלחת לעוננו
 ולחטאתנו ונחלתנו :

שמות לג (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש כי **לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף** אתה פן אכלך בדרכך :

(י) ויאמר הנה אנכי פרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים
 וראה כל העם אשר אתה בקרבך את מעשה יקוק כי נורא הוא אשר אני עשה עמך : (יא) שמר לך
 את אשר אנכי מצוה היום הנני גרש מפניך את האמרי והכנעני והחתי והפריזי והחוי והיבויסי : ...
 (יב) ויאמר יקוק אל משה פתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה פרת אתך ברית
 ואת ישראל : (כח) ויהי שם עם יקוק ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה
 ויכתב על הלוחות את דברי הברית עשרת הדברים : (כט) ויהי ברדת משה מהר סיני [רש"י: כשהביא
 לוחות אחרונות ביום הכפורים] וישני לוחות העדת ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא ידע כי קרן
 עור פניו בדברו אתו : ...

פני יהושע ראש השנה יז : באותו שעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה סדר הי"ג מדות אותו
 זמן היה ביוה"כ עצמו שאמר לו הקדוש ברוך הוא שיע"י הזכרת הי"ג מדות הללו מוחל להם

R. Leibtag - God's attributes of mercy, ... do not guarantee automatic forgiveness, rather, they enable
 the possibility of forgiveness. ... To be worthy of that mercy, the individual must prove his sincerity to
 God, while accepting upon himself not to repeat his bad ways.

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יז עמוד ב
 ויעבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן : ... כל זמן שישראל חוטאין - יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל
 להם. ה' ה' - אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. [רש"י ה' ה') -
 מדת רחמים, אני מרחם קודם שיחטא, ואני מרחם אחר שיחטא, **אם ישוב**.]